સત્સંગ બાલવાટિકા

સંપાદક : શાસ્ત્રી હરિકેશવદાસજી (ગાંધીનગર)

ભાવપૂર્ણ ભક્તિ

- શાસ્ત્રી હરિપ્રિયદાસ (ગાંધીનગર)

આજે દેવાધિદેવ સ્વામિનારાયણ ભગવાન દેવળીયા પધાર્યા છે. ત્યાં કેશીનીબા બહુ પ્રેમી ભક્ત હતા. તેમણે શ્રીજી મહારાજને કહ્યું પ્રભુ ! તમારો શું કાર્યક્રમ છે ? મહારાજ કહે, સવારે ઉઠી સ્નાન કરીને ચાલી નીકળીશું. મછિયાવ જવાનું છે. મોટો ઉત્સવ કરવાનો છે. મહારાજ! મછીયાવમાં ઉત્સવ કરો કે અમારે અહીં ઉત્સવ કરો એમાં મને કોઈ વાંધો નથી પણ એક વિનંતી તમારે સ્વીકારવાની છે. કઈ વિનંતી ? થાળ જમ્યા સિવાય જવાય નહીં. રાત્રે અહીં રોકાયા છો ને સવારે એમને એમ ભૂખ્યા ભૂખ્યા વિદાય ન અપાય. મહારાજ કહે, ભૂખ અને ભાવ એ તો બધું બરાબર છે પણ અમારે મછીયાવ પહોંચવાનું છે. એ ગમે તેમ થાય મહારાજ ! શ્રીજી મહારાજે કહ્યું હવે થાળની વાત તો તમારો આગ્રહ આવતી કાલનો છે ને ! આવતી કાલે જોઈશું.

મહારાજ રાત્રે પોઢી ગયા. કેશીનીબાને વિચાર આવ્યો અમે ભગવાનના છીએ, ભગવાન અમારા છે. ગમે એમ કરો ને, કાંઈ વાંધો નહીં. ભગવાન માફ કરશે. પણ જમાડ્યા સિવાય તો જવા ન દઉં. ભાવ પુરે પુરો હતો. યુક્તિ મનમાંથી ઘડી કાઢી. રાત્રીના સમયે કેશીનીબા પોતાના રૂમમાંથી બહાર નીકળ્યા. અને શ્રીજી મહારાજની માણકી ઘોડી જ્યાં બાંધી હતી ત્યાં પહોંચી ગયા. જઈને ઘોડીને હાથ ફેરવીને કહે હે બહેન ! તું તો અમારી નાતની છે. એટલે કે નારી જાતી છે. હું પણ સ્ત્રી છું. તું પણ સ્ત્રી છે. તો જરાક મારી આબરૂ જાળવજે. મારે શ્રીજી મહારાજને જમાડવા છે. ભગવાન સવારના ઉઠીને ભાગવાના છે પણ તું જરા મને મદદ કર. અને માણકીને ખીલેથી છોડી અને રાજ્ય મહેલના નીચે ભોંયતળીયામાં એક ઓરડામાં બાંધી દીધી. માણકી ઘોડીને વિનંતી એટલા માટે કરી કે ઓરડામાં બાંધેલી ઘોડી જો આવજા કરે તો બધી પોલ પકડાઈ જાય. એટલે ઘોડીને કહે છે કે તું મને મદદ કરજે, બોલતી નહિ. એમ કહીને માણકી ઘોડીને પુરી દીધી.

સવારે મહારાજ જાણે કંઈ જાણતા ન હોય એમ જાગી સ્નાનાદિક વિધિ કરી તૈયાર થયા અને આજ્ઞા કરી, ચાલો પાર્ષદો તૈયાર થાવ. ત્યાં તો મહારાજની માણકી ઘોડી સંભાળનાર પાર્ષદ કહે છે. મહારાજ ! ઘોડી નથી. રાજ્ય મહેલમાંથી ઘોડી જાય ક્યાં ? તપાસ કરો. છૂટી ગઈ હશે તો આટલામાં જ ફરતી હશે. મહારાજ ! આખા ચોકમાં ક્યાંય નથી. ચોકીદારને બોલાવ્યો શું છે ભાઈ ? મહારાજ ! હું તો અહીં ખાટલો ઢાળીને જ દરવાજા વચ્ચે ઉભો છું. કોઈ કૈતા કોઈ આવ્યું નથી ને ગયું નથી. કોના ભોગ લાગ્યા હોય તે રાતના રાજમહેલના દરવાજે આવે! હું ભડાકે દઈ દઉં. ચોકીદાર પાવરવાળો નીકળ્યો. શ્રીજી મહારાજ કહે છે, કોઈ આવ્યું નથી, ચકલું પણ ફરક્યું નથી તો અમારી માણકી જાય ક્યાં ? ચોકીદાર કહે છે, કોઈ આવ્યું નથી મે દરવાજો ખોલ્યો નથી. અહીં રાજમહેલમાં ચોકમાં ક્યાંય નથી. ચોકીદારની વાણી સાંભળીને મહારાજ બોલ્યા કે તો શું આકાશમાંથી દેવતાઓ આવીને ઘોડી ઉપાડી ગયા ? કેશીનીબા કહે મહારાજ ! અમે ગુનો કબુલ કરીએ છીએ. ઘોડી અમારા રાજમહેલમાંથી ચોરાઈ ગઈ એ અમારી ક્ષતિ છે. અમારી સલામતી વ્યવસ્થા વ્યવસ્થિત ન ગણાય એ અમારી ભૂલ અમે સ્વીકારીએ છીએ. અને મહારાજ ! તમને ખાતરી આપીએ છીએ કે ગમે ત્યાંથી ચોરને અમે શોધી કાઢીશું અને માણકી ઘોડી હાજર કરીશું. પણ પ્રભુ વાર તો લાગેને ! ચારે બાજુ સિપાઈઓને મોકલીશું. તપાસ શરૂ કરી દઈએ હમણાં જ. થોડો સમય તો લાગે. પ્રભુ ! કાંઈ એકદમ ચોરી થોડી પકડાય ! ત્યાં સુધીમાં મહારાજ થાળ થઈ જશે. શ્રીજી મહારાજ કહે છે આટલી બધી ખાત્રી છે તમને કે ચોર પકડાઈ જશે ! ઘોડી હાથમાં આવી જશે ! હા, મહારાજ, એ વાતમાં માલ નહીં, અમારા ઈષ્ટદેવની ઘોડી ચોરનારને જવા ન દઈએ. પકડી જ પાડીશું. શ્રીજી મહારાજ કહે તો પછી એ ચોર અહીં રાજમહેલમાં જ હશે. બહાર ક્યાંય ન હોય.

મહારાજ ભક્તની ભાવનાને વશ થઈ રોકાયા. થાળ જમ્યા. પછી કેશીનીબાએ માફી માગી હે મહારાજ ! ક્ષમા કરશો. મહારાજ કહે, તમે માણકીને ઘાસ નાંખ્યું અને પાણી પણ પાયું છે. અમે જાણીએ છીએ. અમને કોઈ નારાજી નથી થઈ. મહારાજ અમારો અપરાધ તો

નહીં થયો હોય ને ? શ્રીજી મહારાજ કહે તમારો કોઈ અપરાધ નથી થયો. અમે તમારો ભાવ જોઈને રાજી થયા છીએ.

જે ભક્તના હૈયામાં પ્રેમ હોય, ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિ હોય તો એ કદાચ થોડી હઠ કરે તોય રાજી થઈને મહારાજ સ્વીકારે છે. છોકરું હઠે ચડે તો ઘણીવાર મા-બાપ ખુશ થાય છે. એના જેવું ભગવાનને છે.

કેવી સુંદર વાત ! કેવો અદ્‌ભુત આ ભક્તનો ભાવ ! નિર્મળ ભક્તના નિર્મળ હૈયાનો નિર્મળ પ્રેમ હોય ત્યાં પરમેશ્વરને પણ પરવશ થવું પડે છે હો. અને શ્રીજી મહારાજે શિક્ષાપત્રીમાં પણ એજ કહ્યું છે કે ''ભગવાન પ્રત્યે નિર્મળ સ્નેહ એનું જ નામ ભક્તિ છે.'' અને નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ પણ એ જ વાતને ટેકો આપ્યો કે -

''દાન પુણ્યને વ્રત વિધિ કરે, ભક્તિ નવધા કોય;
સ્નેહ વિના સર્વે સુનું જેમ ભોજન ઘૃત વિન હોય.''

માટે કેશીનીબા જેવી ભાવપૂર્ણ ભક્તિ કરી ભગવાનને રાજી કરી લેવા.

●

વિદ્યા કઈ રીતે મલે ?

- સાધુ શ્રીરંગદાસ (ગાંધીનગર)

જૂના જમાનાની વાત છે. પહેલા ઋષિ મુનિઓ જંગલમાં રહેતા. જંગલમાં આશ્રમ બનાવી ત્યાં નિવાસ કરતા. જયદિપ નામે એક યુવાન હતો. તેણે પણ એમ વિચાર્યું કે મારે વિદ્વાન થવું છે. વિદ્યાના પારને પામવું છે. સૌથી શ્રેષ્ઠ થવું છે. પણ પુસ્તક હાથમાં પકડવું નથી. આ જયદિપ પણ ઋષિનો પુત્ર હતો. આ જયદિપના આશ્રમની નજીકમાં જ મૃદગલ મુનિનો આશ્રમ હતો. મૃદગલ મુનિ ખૂબ જ વિદ્વાન હતા. તેમને એક પુત્ર હતો. તેનું નામ જયવર્ધન. આ જયવર્ધન પોતાના પિતા પાસેથી નાનપણથી જ ખૂબ વિદ્યા અભ્યાસ કરીને વિદ્વાન બન્યો હતો. આ જયદિપ એ જયવર્ધનનો ખાસ મિત્ર હતો. તે તેમની સાથે રમતો. જંગલમાં ફરવા જતો. પવિત્ર નદીમાં સ્નાન કરવા જતો. પણ ભણતો નહિ. જેથી તે અભ્યાસ વગર અજ્ઞાની રહી ગયેલો.

સમય સમયની વાત છે. સમય જતાં જયવર્ધનને ધર્મ સભાના આમંત્રણો આવવા લાગ્યા. કારણ કે તેમને પોતાના પિતા મૃદગલમુનિ પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમના માટે રાજા મહારાજાઓના આમંત્રણો આવે. જયવર્ધન માટે હાથી-પાલખી આવે. આવું ભવ્ય સન્માન થતું જોઈ જયદિપને ઈર્ષ્યા થતી. મારી સાથે મોટો થનાર જયવર્ધનની આજે વાહવાહ થવા લાગી છે. અને હું અહી જંગલમાં રખડ્યા કરું છું. મને કંઈ પ્રાપ્તિ થઈ નહીં. પણ મને ખબર છે એની વાહવાહ નું કારણ એની પ્રગતિનું કારણ શું છે આટલો બધો આદર સમાજમાં તેમનો કેમ થાય છે એ પણ મને ખબર છે. વિદ્વતાથી આ બધી પ્રાપ્તિ થઈ છે. એક માત્ર વિદ્વતાના કારણે આજે પૂજાય છે. હવે મારે પણ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરીને મોટા વિદ્વાન બની જવું છે. મારે પણ મારી વાહ વાહ કરાવવી છે. મારે પણ એની જેમ જગતમાં પૂજાવું છે. પણ મારે પુસ્તક નથી પકડવું. મારે ગુરુની સેવા નથી કરવી. મારે તો તપના બળે આગળ વધવું છે. અતિ કઠોર તપ કરીને હું વિદ્યાની પ્રાપ્તિ કરીને વિદ્વાન થઈશ.

જયદિપ ઈન્દ્રને પ્રસન્ન કરવા અતિ કઠોર તપ કરવા લાગ્યો. પ્રથમ તબક્કે દિવસમાં એક વખત ભોજન કરી તપ શરૂ કર્યું. પછી આહાર બંધ કરી ફક્ત પાણી પીને તપ કરવા લાગ્યો. ઠંડી ગરમી વરસાદ સહન કરવા લાગ્યો. પછી તો વાયુ ભક્ષણ કરીને તપ કર્યું. આવું કઠોર તપ કર્યું. ઈન્દ્રદેવ પ્રસન્ન થયા. અને કહ્યું માંગ માંગ તારે શું જોઈએ છે ? જય કહે મારે વગર ભણે વિદ્વાન થવું છે. મારે પુસ્તક વાંચવા નથી અને મારે વિદ્વાન થવું છે. ઈન્દ્રએ કહ્યું, ''વરદાનથી વિદ્યા નથી મળથી. મહેનત કર, ગુરુની સેવા કર.'' ઈન્દ્ર તો આટલું કહીને ચાલ્યા ગયા. જયદિપે જીદ કરી મારે તો તપથી જ વિદ્યા મેળવવી છે. હઠાગ્રહી જયદિપે ફરીથી તપ શરૂ કર્યું.

એટલા જ ઉત્સાહથી તપ કરવા લાગ્યો. જેટલો પહેલા હતો. પણ એ સમજતો નથી. એને સમજાવે કોણ કે વિદ્યા અભ્યાસ મહેનત કરવાથી મળે. ગુરૂની સેવા કરવાથી મળે, તપ કરવાથી નહિ, જયદિપ નિત્ય તપની શરૂઆત કરતા પહેલા દરરોજ ગંગાકિનારે સ્નાન કરવા જતો. ત્યાં તેણે એક દશ્ય જોયું. એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ ધરતી પરથી મુઠ્ઠી માટી લઈને ગંગાના વેગીલા પ્રવાહમાં નાખતો. વારંવાર મુઠ્ઠી માટી લે અને પ્રવાહમાં નાખે. આ જોઈને જયદિપ બોલ્યો, ''એ ડોસા શું કરો છો ?'' આ વૃદ્ધે જયદિપ સામું ધ્યાન ન આપતા પોતાનું કામ ચાલું રાખ્યું. જયદિપ, ફરીથી પૂછે છે એ ડોસા શું કરો છો ? પણ એ વૃદ્ધ તો પોતાના કામમાં જ રચ્યા પચ્યા હતા. એટલે જયદિપે તેનો હાથ પકડીને ઉભા રાખ્યા અને પૂછ્યું કે આ શું કરો છો તમે? ત્યારે આ વૃદ્ધ કહે છે ગંગાપાર કરવી છે અને પાણીનો પ્રવાહ વધતો જ જાય છે વધતો જ જાય છે. તો

ગંગા પાર કરવામાં તકલીફ પડે તેમ છે. માટે આ મુઠ્ઠી ભરી ભરીને માટી નાંખીને બંધ કરી દઈશ. એટલે માટીના બંધથી આરામથી ગંગા પાર થઈ જશે. બંધ પણ બની જશે. જયદિપ ખૂબ હસવા લાગ્યો. અરે ડોસા ! અક્કલ નથી કે શું ? આમ તો હજારો જન્મે પણ તું ગંગા પર બંધ નહિ બાંધી શકે. આ શક્ય જ નથી. સાવ અશક્ય બાબત છે. તેમ બોલી ફરી આ વૃદ્ધ પર હસવા લાગ્યો. ત્યારે આ વૃદ્ધે કહ્યું કે તું જો વગર ભણે વિદ્વાન થઈ શકતો હોય તો હું મુઠ્ઠી મુઠ્ઠીએ બંધ કેમ ન બાંધી શકું ?'' વિદ્યાની સાધના આગળ તપની સાધના મુઠ્ઠી રેત બરોબર છે.'' જયદિપનું મગજ ઠેકાણે આવી ગયું. વાત સાવ સાચી છે. ખોટી નથી. આ વાત સમજાવવા માટે ઈન્દ્ર વૃદ્ધના રૂપે પોતે જ હતા. પછી તો ઈન્દ્રે જયદિપને કહ્યું જા તું વિદ્વાન બનીશ. ભણવા માંડ, અભ્યાસ કર. ગુરૂની સેવા, કર, મહેનત કર, સરસ્વતીજી તારી ઉપર રાજી થશે. પછી જયદિપે પોતાના પિતા પાસે જઈને ઈન્દ્ર પાસેથી વરદાન મળ્યું તે વાત કરી. ઋષિ તેને તપોધન મુનિ પાસે અભ્યાસ માટે લઈ ગયા. મુનિએ જયના મસ્તક પર હાથ મુકી કહ્યું તારે અભ્યાસ કરવો હોય તો આટલું ધ્યાનમાં રાખજે.

"आलस्य मद मोहौच चापलं गौष्ठि रेव च ।
स्तब्धता चाभिमानित्वं तथा डत्यागित्व मेवच ।।

આળસ, મોહ, ચપળતા, વાતોડિયાપણું, ઉધ્ધતાઈ, અભિમાન અને લોભ વિદ્યાર્થીઓના એ સાત દોષ ગણાય છે. એ સાત દોષ છોડે તો જ વિદ્યા સફળ થાય.

"क्षणशः कणशश्चैव विद्यामर्थ च साधयेत ।।"

ધનવાન થવું હોય તો, એક એક કણનો ઉપયોગ કરો, અને વિદ્યાવાન થવું હોય તો, એક એક ક્ષણનો ઉપયોગ કરો.

सुखार्थीनः कुतोविद्या नास्ति विद्यार्थीनः सुखम् ।
सुखार्थीवा त्यजेत् विद्यां विद्यार्थीवा त्यजेत् सुखम् ।।"

સુખ અને સાનુકુળતાની અપેક્ષા રાખનારો ભણી શકતો નથી. વિદ્યાર્થીને અપેક્ષાઓ ન જોઈએ. સુખના સ્વપ્ન જોનારાઓ એ કાં ભણવાનું છોડી દેવું જોઈએ અથવા અપેક્ષાઓ છોડીને અભ્યાસમાં લાગી જવું જોઈએ. કારણ કે વિદ્યાભ્યાસ એ કઠોર સાધના છે.

જયદિપ ગુરુના વચન પ્રમાણે વર્તી વિદ્વાન બન્યો. તેની વિદ્વતા અજોડ બની ગઈ. સૌ વખાણવા લાગ્યા.

તો મિત્રો ! તમને ખબર પડી ને કે વિદ્યા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય. અભ્યાસથી બરાબરને ? તો ધ્યાન રાખજો, પુસ્તક પૂજવાથી એટલે કે કંકુ ચોખા ચોટાડવાથી વિદ્યાની દેવી સરસ્વતીજી રાજી થતી નથી પણ પ્રત્યેક પાનાનો ઉપયોગ કરવાથી વાંચન-અભ્યાસ કરવાથી રાજી થાય છે. માટે મહેનત કરો.

સ્વામિનારાયણ ભગવાને વચનામૃતમાં કહ્યું છે કે, ''જે માણસ મહેનત કરે છે તેના ઉપર જ ભગવાનની કૃપા થાય છે. આળસુ ઉપર નહિ.